

1. מינוי הוועדה

בתאריך 28 באוקטובר 2009 מינה מנכ"ל משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מר נחום איצקוביץ, ועדה לבדיקת המסגרת "שדה בר".

חברי הוועדה הם:

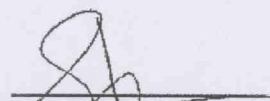

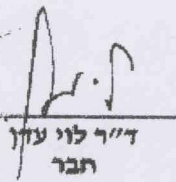
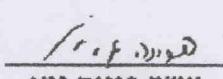
1. עו"ד פנינה גיא, יו"ר הוועדה.
2. ד"ר לוי עדן, חבר.
3. עו"ד אלברט טייב, חבר.
4. עו"ס אמה רחמים, פק"ס מחוזית לחוק הנוער (טיפול והשגחה), חברה.

כרכז הוועדה נתמנה מר יריב מן, עוזר מנכ"ל משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

על-פי כתב המינוי, על הוועדה לבדוק אם "במסגרת התבצעו או שמתבצעים פעולות, מצבים ואירועים חריגים, אשר עלולים לפגוע או לסכן את הקטינים השוהים במקום."

הוועדה נתבקשה להגיש את ממצאיה תוך 30 יום. לבקשת יו"ר הוועדה, הוסכם על הגשת הממצאים עד ל- 27 בינואר 2010.

חתימת חברי הוועדה:

 עו"ס אמה רחמים חברה	 עו"ד אלברט טייב חבר	 ד"ר לוי עדן חבר	 עו"ד פנינה גיא יו"ר הוועדה
---	---	--	--

תוכן העניינים

3.....	מינוי הוועדה	.1
4.....	הרקע להקמת הוועדה	.2
4.....	פעולות הוועדה	.3
5.....	תאור כללי – חוות "שדה-בר"	.4
6.....	ייחודה של החווה והישגיה	.5
7.....	ממצאי בדיקת הוועדה	.6
7.....	א. תהליכי קבלה של חניכים והוצאתם מן החווה	
8.....	ב. ועדות הערכה	
8.....	ג. קשר עם גורמים מפנים	
9.....	ד. טיפול	
10.....	ה. חינוך	
11.....	ו. העדר תיעוד	
11.....	ז. תנאי מגורים והסביבה הפיזית	
12.....	ח. הזנחה וחוסר מעש	
12.....	ט. אלכוהול וסמים בחווה	
13.....	י. ביקור אצל זונות	
14.....	יא. בנות בחווה	
15.....	יב. הבוגרים בחווה	
16.....	יג. החווה כמקום חלופה למעצר ולביצוע עונש שרות לתועלת הציבור	
17.....	יד. התנהלות כספית	
17.....	טו. מר יוסי שדה	
18.....	טז. ניהול החווה	
19.....	יז. ההתקשרות של משרד הרווחה עם החווה והפיקוח עליה	
25.....	סיכום והמלצות	.7

2. הרקע להקמת הוועדה

לאורך השנים התקבלו מספר תלונות, הן בכתב והן בעל פה, של גורמים מקצועיים ומחניכים לשעבר של החווה שהתריעו על קיום אירועים חריגים שהיה בהם כדי לסכן את הקטינים השוהים במקום.

בנוסף לכך, במהלך שנות קיום החווה התפרסמו מספר כתבות אשר העלו חשדות לקיום אירועים חריגים בתוך החווה, מינהל לא תקין ואף חשד לעבירות פליליות ואלה העלו סימני שאלה גדולים לגבי כשירותו של מר יוסי שדה לשמש מנהלה של החווה.

בחודש מאי 2008, היה מר שדה מועמד להדלקת משואה ביום העצמאות. עם היוודע דבר מועמדותו, פורסמה כתבה נוספת בעיתון, ובה הועלו שוב חשדות בדבר אירועים חריגים המתרחשים במקום, חלקם היו נשוא החקירה המשטרתית וחלקם חדשים.

כתוצאה מחשדות אלה, האווירה הציבורית שנוצרה והלחצים הרבים שהופעלו, ויותר מר שדה על הדלקת המשואה ותחתיו הדליק אותה אחד מחניכי החווה. לאחרונה, בוגר החווה אשר היה חניך בה וברבות השנים הפך ליד ימינו של מר שדה ומילא תפקידים מרכזיים ב"שדה בר", עזב את החווה. עם עזיבתו, ולמרות כי בעבר היה הוא שהגיב בהכחשה גורפת לכל החשדות שהועלו בעיתון, הוא החל לדווח בעצמו על אירועים חריגים רבים שהתרחשו ב"שדה בר" ואף יזם פעילות רחבה בקרב בוגרים ואנשי סגל לשעבר, במטרה לחשוף לעיני כל את אשר התרחש.

אחת התוצאות של העניין, הייתה פרסום כתבה נוספת, אשר העלתה כאמור חשד למנהל לא תקין, עבירות פליליות ואירועים חריגים רבים וכן תיארה את מר שדה באופן שהיה בו, לכל הפחות, כדי לשלול את מסוגלותו והתאמתו, לנהל את חוות "שדה בר" באופן ראוי.

לנוכח כל אלה, החליט מנכ"ל משרד הרווחה על הקמת הוועדה.

3. פעולות הוועדה

במסגרת הביקורת, הוועדה ביקרה ב"שדה בר" (בהמשך: החווה) פעמיים: ב-16 בנובמבר 2009, לאחר תיאום עם מנהל החווה, מר אורן בית הלחמי, וביקור פתע בתאריך 15 בדצמבר 2009.

במהלך הביקור הראשון פגשה הוועדה את בעלי התפקידים השונים בחווה ובכללם מנהל החווה מר אורן בית הלחמי, הפסיכולוגית הגברת אירנה מטליצה, עו"ס המקום הגברת נועה נוביק והפסיכיאטר ד"ר עמנואל דורון. הוועדה ערכה סיור במקום ובכללו בבית הספר ופגשה חלק מהצוות החינוכי ומספר תלמידים שהיו במקום.

בביקור הפתע הוועדה ביקרה, בליוויית המנהל והעובדת הסוציאלית, באחדים מחדרי המגורים של החניכים. במהלך הביקור נתקיימו שיחות אקראי עם מספר נערים. כמו כן חברת הוועדה המשמשת כפקידת סעד מחוזית לחוק הנוער (טיפול והשגחה), שותחה עם שלושה חניכים ביחידות. חברי הוועדה עיינו במספר תיקים של קטינים.

עוד קיימה הוועדה כשמונה עשרה ישיבות בהן רואיינו 30 אנשים (בהמשך: העדים). בין העדים עובדי משרד הרווחה והשירותים החברתיים (בהמשך: משרד הרווחה) - מנהל רשות חסות הנוער ומפקחים בעבר ובהווה, עובדי החווה וביניהם מנהל החווה בהווה ובעבר, מורים ומדריכים בעבר, עובדת סוציאלית, חניכים, בוגרים ובוגרות שחלקם מתגוררים בחווה עד היום. כן הופיע בפני הוועדה עיתונאי שפרסם כתבה בה הועלו חשדות בדבר אירועים חריגים המתקיימים בחווה. בנוסף לכך, גם הופיעו בפני הוועדה אנשים המקורבים לחווה אשר חלקם אף מתגוררים בה. ראוי לציין שחלק מהאנשים הופיעו ביוזמתם הם וחלקם על-פי בקשת הוועדה.

דברי העדים נרשמו בפרוטוקול במהלך עדותם. זאת לאחר שהוסברה להם על ידי היו"ר מטרת הקמת הוועדה, הובטח להם כי הדיונים והפרוטוקולים יישארו חסויים ואף הוצג בפניהם מסמך ובו התחייבות של פרקליט מחוז ירושלים כי "דברים שייאמרו על ידם בדיוני הוועדה, לא ישמשו כראיה נגדם בכל הליך פלילי".

מאחר ודבריהם של אחדים מהעדים, בעיקר חניכים לשעבר בחווה, מכילים, להערכת הוועדה, פרטים המתייחסים לצנעת הפרט, החליטה הוועדה לא לציין את שמותיהם או פרטים מזהים אחרים שלהם.

לידי הוועדה הגיעו מכתבים מאנשים שונים שחלקם ביקשו גם להופיע בפניה. הוועדה שקלה כל פניה כזו לגופה ואף הזמינה אחדים מהפונים אליה. האחרים נתבקשו להעביר את דבריהם בכתב.

הוועדה עיינה בדו"ח מחקר: "הערכת תוכניות לבוגרים של מסגרות השמה חוץ-ביתית חסרי עורף משפחתי" שהוגש בספטמבר 2008 על-ידי פרופסור רמי בנבנישתי מהאוניברסיטה העברית בירושלים שחלק ג' של הדו"ח עוסק בהערכת תוכניות לבוגרים של חוות "שדה בר", עמוד 246-266. (בהמשך: דו"ח בנבנישתי).

עוד הוועדה עיינה במסמכים רשמיים, ברישומים שונים ובהתכתבויות בין רשות חסות הנוער ובין החווה, שהוגשו לה על-ידי הנהלת רשות חסות הנוער. כן הועברו לעיון הוועדה דו"חות ורשימות תלמידים על-ידי אגף שח"ר שבמשרד החינוך. בנוסף עיינה הוועדה במסמכים שונים אשר הועברו אליה על ידי הנהלת חוות "שדה בר" ובכללם חוברת "חוות שדה בר" ובה, בין היתר, הפרוגרמה הטיפולית של החווה ומסמכים שניתנו לה במהלך שמיעת העדויות.

כל החומרים והמסמכים אשר הוועדה עיינה בהם ועמדו בבסיס עבודתה, שמורים בלשכת המנכ"ל וניתן להגישם על פי דרישה, בעת הצורך, למעט אלה החסויים מבחינת צנעת הפרט.

4. תאור כללי – חוות "שדה-בר"

"לידתה" של החווה בקרוואן בגבעת התרסינה בקרית ארבע ששימש את מר יוסי שדה למגורים ולאירוח של נערים, חלקם נערים במצבי מצוקה שונים, ללא רקע עברייני, או עבריינות מקרית, שהזדמנו למקום. בין מאפייני נערים אלה שהיו חסרי עורף משפחתי ושנפלטו ממשפחות חרדיות בגיל העשרה. רובם היו חסרי מקורות מחיה וראו בקרוואן של מר שדה פיתרון קיומי.

במרץ 1998, ביוזמתו של מר שדה, הוקמה החווה בעזרת מוסדות שונים: הסוכנות היהודית, קק"ל ואנשי ציבור שראו בכך מעשה חלוצי. אל החווה הזו, עברו מספר נערים מקרב החבורה שהתאספה סביב מר שדה בקרית ארבע.

מר שדה, בן כ- 26 שנים באותו הזמן, חסר כל הכשרה פורמאלית בתחום החינוך ואו הניהול, מינה את עצמו כמנהל של החווה.

בשנת 1999 החווה זכתה להכרה מטעם רשות חסות הנוער שהכשירה את המקום להפניית קטינים בתוקף צווי בית המשפט.

החווה ממוקמת במזרח גוש עציון, למרגלות ההרודיון. בדידותה של החווה ניכרת בהיעדר ישוב בקרבתה. במתחם החווה שלושה איזורים. אזור ראשון של המגורים ובו קרוואנים המשמשים למגורים, בעיקר של חניכים, אבל גם של בוגרים שעובדים בחווה בשכר, לרבות מר שדה ומשפחתו. אזור שני שהוא איזור המשק ובו דיר עזים, אורווה, מפעל גפת והמחלבה לעיבוד החלב המופק מהעזים שבדיר. באיזור השלישי ישנם שמונה בתי מגורים שנרכשו על-ידי בעליהם מ"עמותת בית עציון חוות שדה-בר" (ראה פרק 6, סעיף ז' להלן) ומשמשים בעיקר את בוגרי החווה שחלקם עובדים מחוץ לחווה וחלקם עובדים בחווה בשכר. במרכז המתחם מבנה המשמש כמטבח וחדר אוכל.

5. ייחודה של החווה והישגיה

לדברי מייסד החווה ומנהלה בפועל עד לפני כשלוש שנים, מר יוסי שדה, החווה נוסדה על-מנת לתת מענה לא שיגרת ילדים שהמוסדות הקיימים אינם מסוגלים לתת את הטיפול הדרוש לשיקומם. על-פי הפרוגרמה הרשמית של החווה, התפיסה הטיפולית גורסת ל"יצירת קהילה טיפולית כחברת שווים ללא היררכיה מערכתית, בעלת אווירה ואתוס משפחתיים, המושתתת על מודלים של בוגרים המהווים תקווה לכל הנערים בעלי רקע דומה. הטיפול בחווה אינו מתקיים ב"סטינג" טיפולי קונבנציונאלי, אלא כל אורח החיים הוא טיפולי-שיקומי".

הוועדה פגשה אנשים שבילדותם ובהתבגרותם שהו בחווה וגדלו בה. אנשים אלה הגיעו למקום מתוך מצוקה אישית ומשפחתית, ללא עורף משפחתי, וחלקם אחרי ביצוע עבירות פליליות. הם הגיעו להישגים שיקומיים ראויים, השלימו בחינות בגרות, התגייסו לצבא ואחדים אף הגיעו לתפקידי פיקוד. כיום הם מנהלים חיים נורמטיביים ושומרים על קשר רציף עם החווה.

בשונה מרוב מוסדות המדינה המטפלים בקטינים עד לגיוסם לצה"ל או הגעתם לבגרות, החווה מעמידה לרשות בוגריה אפשרויות מגורים, הן במהלך שירותם הצבאי והן אחרי שחרורם מן השירות. רבים מבוגרי החווה אף עובדים לפרנסתם בחווה או מחוצה לה. בוגרים אלה נהנים משירותי החווה, כגון ארוחות, חשמל וכד', ללא תשלום.

מתוך העדויות עולה שהם עושים תורנויות בחווה בזמנם הפנוי בדיר, במרעה, במחלבה ואף חלקם מלווים את החניכים הקטינים בפעילותם בחווה ומחוצה לה. בוגרים אלה אמורים להוות דוגמה ומופת לחיקוי על-ידי החניכים.

אחד ממאפייני החווה הינו העובדה שעם השנים התפתחה החווה להיות משק חקלאי יצרני בו נוטלים חלק כל תושבי המקום.

ראוי לציין כי מעדויות שנשמעו לפני הוועדה מצטייר כי החווה מהווה מוקד משיכה לאחיימים מתחום הביטחון, הממשל, הפוליטיקה, המשפט ועוד, אשר הגיעו לביקורים תכופים במקום.

בידי הוועדה הצטברו מכתבים רבים מאנשים שונים שמדברים בשבח החווה ומדגישים את ייחודיותה לגבי אוכלוסיית המטופלים בה.

6. ממצאי בדיקת הוועדה

בהמשך המסמך, יובא פירוט של ממצאי הוועדה המתייחסים לפעולות, מצבים ואירועים חריגים אשר יש בהם כדי לפגוע או לסכן את הקטינים השוהים במקום, בתחומים השונים.

א. תהליכי קבלה של חניכים והוצאתם מן החווה

חניכים יכולים להגיע לחווה בשלוש דרכים פורמאליות: צו מעון לפי חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), צו לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה) ודרך שירותי הרווחה, בהסכמת הורי הקטינים.

מתוך דברי העדים עולה, כי חלק לא מבוטל מהקטינים הגיעו לחווה שלא בדרכים אלה. קטינים נתקבלו לחווה אם בשל קירבה משפחתית לאחד החניכים, אם בשל היכרות ישירה עם מר שדה או אחד מעובדי החווה או איש צוות אחר. בחלק מן המקרים ניתן אישור בדיעבד על-ידי רשויות הרווחה ובחלק מן המקרים לא ניתן אישור כלל.

ברשות חסות הנוער קיימים נהלים ברורים בדבר קבלת חניכים למעונות, נהלים שלא יושמו בחווה. מהחומר שהוצג בפני הוועדה עולה כי בחווה לא נתקיימו ועדות קבלה כסדרן. אם נתקיימו מפגשים בין הקטין, קצין המבחן והוריו, הם התקיימו בבתי קפה ואף במשרדי רשות חסות הנוער, וזאת מתוך תפיסה טיפולית הדוגלת בהיותה של החווה מסגרת "משפחתית" ולא מסגרת טיפולית ממסדית. בשונה מהקבוע בנהלים, בפגישות אלה השתתפו אנשים שונים: לעיתים המנהל (מר שדה ואחריו מר בית הלחמי), לעיתים העובדת הסוציאלית, וברוב המקרים מי מבוגרי החווה שהועסק בה בתפקיד כלשהו. חומר אודות המועמד (תסקיר, דו"ח סוציאלי, אבחון וכו') הועבר לעיונם של אנשים שאינם אנשי מקצוע ולמעשה מנועים מלעיין במסמכים אלה המכילים חומר מוגן על-ידי חוק הגנת הפרטיות.

בפני הוועדה הובאו פרטים גם על "ועדות קבלה" שנתקיימו ללא הורים ואף ללא נוכחות הגורם המפנה. כמו כן, בתיקי הקטינים לא נמצא תיעוד של תהליך הקבלה והשתלבותו של הקטין בחווה.

הוצאת חניך מהחווה נעשתה אף היא שלא על-פי הנהלים המקובלים. לא זו בלבד, אלא שתהליך ההוצאה, סיבותיה ונימוקיה לא תועדו בשום מקרה וממילא לא דווח לרשות חסות הנוער. הוועדה שוכנעה כי הוצאת חניך מהחווה נעשית על-פי החלטתו הבלעדית של מר שדה.

האחרון אומנם מסר לוועדה שהדבר נעשה לאחר התייעצות עם החניכים בדבר התאמתו או אי התאמתו לחיי החווה של המועמד לסילוק, אך בפני הוועדה הוצגה תמונה שונה לחלוטין.

מתוך דברי העדים עולה כי לא פעם תהליך ההוצאה של חניך הייתה תוצאה של רצונו של מר שדה שלא "סימפט" את החניך מסיבות שונות ומשונות, במיוחד אם הוא חשד שהחניך מערער על סמכותו הבלעדית על הנעשה בחווה. נטען בפני הוועדה כי בחלק מהמקרים, ההוצאה לוותה בהכפשת החניך על-ידי מר שדה בפני החניכים ותושבי החווה האחרים ומאחורי גבו של החניך שחננו סר בעיניו. מר שדה היה משתמש במונחים כגון: "בוגד", "אינו שייך למשפחה" והתייחס אל "המסולק" כאל מי שעלול לפגוע בטובת החווה ובתושביה. במקרים רבים נעשה הדבר תוך חשיפת מידע אישי וחסוי אודות החניך שהגיע לידיעתו בתוקף תפקידו כמנהל החווה, לעיתים תוך סילוף המידע באופן בוטה.

ב. ועדות הערכה

על-פי הנהלים הקיימים של רשות חסות הנוער, אמורה להתקיים הערכה של חניכים מעת לעת. נוהל זה מעוגן בתקנות הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), (תנאי החזקת קטינים במעון), התשל"ז-1976, סעיף 17 לאמור: "עניינו של חוסה שסודר במעון... יובא לפחות פעמיים בשנה בפני ועדת הערכה לשם הערכת מצבו וקביעת תוכנית חינוכית עבורו".

על-פי ממצאי הוועדה, כמעט ולא נתקיימו ועדות הערכה לחניכי החווה מאז קיומה וזאת למרות התרעות חוזרות ונשנות, בעל-פה, ובכתב של אנשי הפיקוח של משרד הרווחה. לאורך כל הדרך טענו מנהלי החווה כי יש בקיום ועדות הערכה כדי לפגוע באווירה המיוחדת של המקום השואפת להתנהל כמשפחה ולא כמוסד ביורוקראטי. כתוצאה מכך, נוצר מצב בו לדעת הוועדה, אין ולא היה כל תכנון של תוכניות טיפוליות עתידיות, וכל נושא הטיפול מבוסס על אלתור והיעדר תכנית מובנית, ללא קשר עם התקדמות או נסיגה במצבו של החניך.

ג. קשר עם גורמים מפנים

כפי שצוין, רוב החניכים מגיעים אל החווה בהפניה של שרותי הרווחה.

הוועדה מצאה כי הגורמים המפנים אינם מקיימים קשר רציף עם הנערים אשר נשלחו על ידם למקום ועם צוות החווה. בחלק מהמקרים נמצא כי הגורמים המפנים לא היו שותפים בוועדות הקבלה ובהעדר ועדות הערכה, אף לא היה תכנון ומעקב מספיק אחרי תפקודם של החניכים במקום.

להתרשמות הוועדה, תופעה זו מקורה הן בהתנהלות החווה אשר לא עודדה הגעה למקום ומעורבות של הגורמים המפנים, והן בחוסר הקפדתם של הגורמים המפנים על שמירת הקשר, לעיתים בטענה כי מיקום החווה מקשה על הגעתם.

ד. טיפול

לחלק מהחניכים בחווה רקע משפחתי קשה, עברם רצוף כישלונות בתחום החינוך וחלקם שהו במסגרות, לרבות מעונות של החסות, מהן נפלטו עקב חוסר התאמה. חלק מהחניכים הגיעו לחווה כשהם סובלים מתסמונת פוסט טראומטית, בעיות התמכרות (אלכוהול וסמים), היו קורבנות להתעללות ועוד.

בהתאם לתפיסה הטיפולית המוצהרת, החווה אמורה לתת מענה לכל החסכים האלה: להוות לחניכים בית, משפחה ומקום בו הם יכולים להגשים את הפוטנציאל הגלום בהם, מבלי שמאן דהוא יכפה עליהם דבר. מכאן, שהעובדים בחווה אינם נושאים בתארים רשמיים, לעיתים הם נקראים "אח בוגר", "ידיד" ועוד.

האידיאולוגיה הטיפולית של החווה, אמורה להיות בלתי ממוסדת ובלתי פורמאלית, על-מנת לאפשר לחניכים לראות בחווה את ביתם ואת משפחתם.

על הצוות הטיפולי של החווה נמנים העובדת הסוציאלית, גבי נועה נוביק והפסיכולוגית, גבי אירנה מטליצה. גבי נוביק מתגוררת בחווה בבית שבבעלותה, עובדת במשרה מלאה ואילו גבי מטליצה עובדת בחווה יום בשבוע.

כמו-כן עומד לרשות החניכים הפסיכיאטר ד"ר דורון עמנואל, אליו מופנים חניכים לפי הצורך.

באופן כללי ניתן לומר, כי למרות שכאמור חלק מחניכי החווה סובלים מקשיים ובעיות אקוטיות וכרוניות במגוון תחומים, חניכי החווה לא זכו ואינם זוכים היום לטיפול מקצועי ייעודי לבעיותיהם. על אף שמר שדה טען לכל מיני טיפולים אקסטרניים, אין סימוכין לכך לא בעדותם של אנשי צוות אחרים ולא בתיעוד שאמור להימצא בתיקים.

ה. חינוך

עד להקמת בית הספר בחווה, החניכים למדו בירושלים בבתי ספר לילדים עם צרכים מיוחדים. בשנת 2001 הוקם בית הספר בחווה וקיבל הכרה ממשרד החינוך.

בהתאם לאידיאולוגיה המוצהרת בדבר עצמאותם של חניכי החווה, גם הלימודים מותנים ברצונו של החניך ובבחירתו החופשית. מחד גיסא, מצאה הוועדה שנעשו ניסיונות יצירתיים על מנת לשלב את החניכים בלימודים כגון לימודים בחיק הטבע, ב"סטינג" לא קונבנציונלי, וזאת מתוך הכרה בהתנגדותם של החניכים למסגרת פורמאלית. מאידך גיסא, מהדברים שנמסרו לוועדה עולה, שלצד אלה מהחניכים אשר למדו ואף הגיעו להישגים מרשימים, היה חלק ניכר מהם אשר לא למדו כלל.

ככלל, ניתן לומר שעבודת החקלאות קיבלה עדיפות על פני לימודים, הן במישור העידוד הכספי בצורת חלוקה דיפרנציאלית של דמי כיס והן במישור הערכי.

למרות שלוועדה נמסרו רשימות, הן על ידי הנהלת החווה והן על ידי משרד החינוך, לפיהן כל חניכי החווה כיום הם תלמידים בבית הספר, בפני הוועדה הושמעו עדויות רבות התומכות בכך שחלק ניכר מחניכי החווה אינם לומדים כלל.

יתרה מכך, הוועדה מצאה תימוכין לכך, כי נעשה רישום פיקטיבי של תלמידים שלמעשה מעולם לא למדו בחווה, אך נרשמו לצורך קבלת מימון ממשרד החינוך.

1. היעדר תיעוד

הוועדה מצאה כי היעדר תיעוד מסודר של נתונים איפשר, לאורך שנים, להציג מצגי שווא לגבי מספר החניכים במקום, מספר הבוגרים, מספר התלמידים בבית הספר, מספר הזכאים לבגרות ועוד.

גם משנתקבלו רשימות החניכים של החווה, נמצא כי נתונים שהועברו על-ידם למוסדות המדינה (למשרד החינוך למשל) אינם תואמים את המציאות ואף כוזבים. למשל: רשימת בוגרים אשר הוצגה בפני הוועדה על ידי מר שדה, כוללת שמות של אנשים שכלל אינם בוגרי החווה אלא הגיעו אליה בנסיבות שונות. כמו-כן מבדיקה מעמיקה של רשימה שמית של חניכי החווה מאז היווסדה עולה שמספר החניכים בפועל קטן בהרבה ממה שנטען בעל פה לאורך השנים.

הדבר נכון גם לגבי התערבויות טיפוליות בחווה - בהעדר תיעוד מסודר, לא נמצא כל תימוכין לעבודה טיפולית מסודרת כפי שמוצג שנעשתה.

2. תנאי מגורים והסביבה הפיזית

כפי שצוין, חברי הוועדה ביקרו בחווה פעמיים.

במהלך הביקורים התרשמה הוועדה כי החניכים חיים בתנאים תברואתיים ירודים ביותר - חדרי המגורים של החניכים מוזנחים, בחלק מהחדרים שורר לכלוך, הזנחה, בגדים מלוכלכים מתגוללים על הרצפה, ועוד.

נראה לוועדה, כי גם כאן המצב תואם את הפרוגרמה החינוכית - הטיפולית של החווה, דהיינו, ישנה ציפייה כי החניך ייקח אחריות בלעדית על תנאי חייו, לרבות תנאי ההיגיינה האישיים והסביבתיים בהם הוא חי ומתקיים. הוועדה ציינה לפנייה את העובדה שרבים מהחניכים באים מסביבה של מצוקה שההיגיינה האישית והסביבתית לא תמיד היו בראש דאגותיה ועל-כן לא יכלו לשמש לחניך דוגמה ומופת לחיקוי. מבלי לקרוא תיגר על התפיסה החינוכית העומדת ביסוד גישת האחריות האישית של החניכים, הוועדה התרשמה כי לא ניתן פתרון הולם למצבים בהם אין לקיחת אחריות אישית של החניך על נושאים אלו.

יתרה מכך, מתוך דברי העדים עולה, כי לקראת ביקור הוועדה בחווה נעשו הכנות רבות, לרבות ניקיונות וארגון. דבר זה מצביע על כך כי, ככל הנראה, גם הנהלת המקום סבורה כי המצב ההיגייני והתברואתי לא עומד בסטנדרטים ראויים ואף עלול לסכן את בריאותם של החניכים.

ח. הזנחה וחוסר מעש

על אף, שעל פי התפיסה הרווחת בחווה, הצפייה היא שיתרחש תהליך שבו החניך עצמו יגביר באופן הדרגתי את האחריות, המשמעת והשליטה על חייו כך שילך ויקבל על עצמו נורמות וסטנדרטים של שיגרת חיים מסודרת, הוועדה מתרשמת כי במציאות, חלק ניכר מהחניכים אינם מגיעים למצב זה.

מתוך עדויות שהושמעו ומתוך ביקורי הוועדה עולה כי ישנם חניכים רבים אשר סיגלו לעצמם אורח חיים של חוסר מעש ובטלה.

חוברת "פרוגרמה טיפולית חוות "שדה בר", מציינת, בין השאר, סדר יום בחווה החל משעה 05:00 השכמה ועד שעה 22:30 שינה. (עמוד 11 לחוברת).

למרות הכתוב, עדויות רבות תומכות בכך שבקרב חלק ניכר מהחניכים, אין כלל מודעות לשעות יקיצה, שגרת עבודה או לימודים סבירה. כמו כן, נראה כי אין מעקב ופיקוח אחר מעשיהם במהלך היום.

בהמשך ישיר לכך, הוועדה מצאה כי גם כאשר יוצאים החניכים לבילוי מחוץ לחווה, לא נעשה מעקב אחר אופי הבילוי, מעשיהם ולבטח לא נעשה עיבוד נכון של מה שהתרחש בעת הבילוי.

יתרה מזאת, לוועדה נתברר שהבילויים, הן בחווה והן מחוצה לה, אינם מתאימים לגילם של החניכים וגובלים לעיתים בהפקרות, ללא שליטה ובקרה של מבוגרים.

לשם המחשת חומרת המצב, הוועדה מצאה לנכון לצטט

"אני מרגיש שיש לנו יותר מדי חופש... כל נער מסדר את סדר היום שלו כפי שהוא רוצה. ישנם מצבים רבים בהם אנחנו הולכים לישון בארבע בבוקר וקמים בשלוש אחר הצהריים.

מרגיש שאין לנו כל התייחסות. כל נער מקבל קרוואן ועושה בו מה שהוא רוצה... אנחנו יותר מדי לבד..."

ט. אלכוהול וסמים בחווה

בכל מהלך עבודת הוועדה חזר ועלה הנושא של סמים בחווה. כל העדים הצהירו על העיקרון השגור בפי מר שדה: "ללא אלימות וללא סמים". החניכים התייחסו לאיסור השימוש בסמים כאל "טאבו", ואומנם מר שדה עשה ניסיונות אמיתיים למנוע בשטח החווה את התופעה, ככל הנראה בהצלחה יחסית.

שונה המצב בנושא שתיית אלכוהול. נושא השימוש באלכוהול הצטייר בעיני הוועדה כבעיית במישורים רבים. ראשית, ישנן עדויות רבות על תרבות הבילוי של החניכים, בעיקר מחוץ לחווה, שכללה לרוב ישיבה בפאבים ושתיית אלכוהול בדרך שבשגרה. לא פעם חזרו החניכים שיכורים לחווה.

זאת ועוד, הוועדה מצאה כי קיימת צריכת אלכוהול גם בתוך החווה. בוגרים המתגוררים במקום מחזיקים שתייה חריפה בחדרם והובא לידיעת הוועדה כי לא אחת קטינים לקחו את השתייה, או השתתפו בשתיית אלכוהול יחד עם הבוגרים במקום.

כמו-כן שמעה הוועדה, כי חניכים נהגו לרכוש אלכוהול בחנות המכולת ביישוב הקרוב לחווה, זאת למרות שעל-פי דבריהם של חלק מהצוות, היה ניסיון למנוע הכנסת משקאות חריפים לשטח החווה.

לוועדה נודע כי צריכת אלכוהול בקרב תושבי החווה הנה תופעה רחבה ההולכת ומחריפה עד כי אחד מאנשי הצוות מסר בעדותו בפני הוועדה בנושא זה כי "החווה כיום נמצאת בסיכון מאד גבוה..." עד כי הצוות מתקשה להתמודד עימה.

למרות שלא הוכחשה עובדת היותה של בעיית שתייה בחווה, ועל-אף הצהרתו של מר שדה, התרשמה הוועדה כי החניכים אינם זוכים לטיפול ייעודי בנושא זה. בנוסף לכך, לא נמצא כל תיעוד בדבר דיווח על אירועים חריגים הקשורים בצריכת אלכוהול של קטינים.

י. ביקור אצל זונות

הוועדה מצאה כי ביקור אצל זונות אינו דבר נדיר בקרב תושבי החווה – בוגרים וקטינים כאחד.

לאורך השנים, יצאו חניכי החווה הקטינים בליווי בוגרים, במימון החווה, לקיים יחסי מין עם זונות. בחווה נוצר הוואי סביב עניין זה, כך שתושבי החווה נהגו לחלוק את חוויותיהם עם אחרים ואף לכנות את הביקור במיני שמות קוד, כגון "הליכה לבית כנסת", "עליה לרגל" ועוד.

מתוך דברי העדים בפני הוועדה עולה כי דיבורים אלה נאמרו גם בנוכחותו ובהשתתפותו של מר שדה.

עוד עולה מהעדויות שמר שדה עצמו עודד לא פעם הליכה של קטינים לזונות על מנת "שיתפרקו" או כאשר סבר שמי מהחניכים סובל מאי תפקוד מיני או קיימת אצלו בעיה בזהות המינית.

בפני הוועדה נשמעו עדויות על מצבים בהם נגרם לקטינים אלה נזק נפשי כתוצאה מהשתתפות בחוויה מסוג זה.

יש לציין כי מהעדויות שהושמעו בפני הוועדה עולה כי נוהג זה של ביקור אצל זונות של קטינים ובוגרים במימון החווה, ממשיך להתקיים גם בימים אלה.

יא. בנות בחווה

החווה נוסדה כמסגרת טיפולית לבנים. הבת הראשונה הגיעה לחווה בשנת 2000, כשהיא כבת שלוש עשרה שנים. בת זו, הצטרפה לשני אחיה אשר שהו בחווה לפנייה על רקע מצוקה משפחתית קשה עם רקע אובדני.

במהלך שנות שהותה בחווה היא קיימה קשר זוגי עם חניך אחר המבוגר ממנה בכארבע שנים. לאורך תקופה ארוכה, היא התגוררה יחד עימו בבית משותף וקיימה עימו אורח חיים של "זוג נשוי" לכל דבר ועניין, בידיעתו ואפילו בעידודו של מר שדה. יש לציין כי משנשאל על כך מר שדה, הוא הכחיש את הדבר ואף טען בפני הוועדה כי הוא ניסה למנוע את הקשר הזה ונהג לערוך ביקורי פתע בחדרו של החניך, במטרה למנוע את היחסים בין הקטינה לחניך. למרות הכחשתו של מר שדה, העדויות הרבות שהגיעו לוועדה ממקורות שונים ומגוונים, מצביעות על כך שאכן שני הצעירים התגוררו יחדיו, לעיני כל ובידיעתם של הגורמים המטפלים במקום.

מקרב הבנות שהופנו אל החווה, לפחות בת אחת הייתה בעלת התנהגות של הפקרות מינית, והיא המשיכה בהתנהגות זו בהיותה בחווה. התנהגות זאת בתוך מסגרת של בנים, הביאה לכך שחלק ניכר מחניכי החווה קיימו עימה יחסי מין. בפני הוועדה הוגש "טופס דיווח חריג" חתום על ידי מר שדה בו הוא מתריע על תופעה זאת. למרות שמר שדה טען כי התופעה התרחשה לאורך מספר ימים בלבד, בזמן שהוא שהה בחווה והוא דאג להפסיקה מייד כשנודע לו על כך, בפני הוועדה הובאו עדויות המציירות תמונה שונה לגמרי. עובדי החווה בעבר אשר העידו בפני הוועדה מסרו שהם פנו למר שדה בדרישה לטפל בעניין בדחיפות ולמרות הבטחותיו, לא נעשה דבר מהותי על מנת לשנות את המצב. כתוצאה מכך, פנו חלק מעובדי החווה דאז לגורמים המפקחים במשרד הרווחה, על מנת להתריע ולבקש התערבותם המיידית בעניין. בפני הוועדה לא הוצגה כל ראיה בדבר התערבות הפיקוח בתחום זה.

בסופו של עניין, מה שהביא להפסקת התופעה, הינה לא אחר מאשר העובדה שהקטינה ברחה מהמסגרת.

כתוצאה מהמצב שנוצר סביב שהות הקטינה הנ"ל במסגרת החווה, צוין בפני הוועדה, על ידי גורמים שונים מרשות חסות הנוער, שהוחלט להפסיק הפנייתן ושהותן של בנות במקום. בפועל, לאורך כל שנות קיומה של החווה, המשיכו להתגורר בה בנות, חלקן בהפניית חסות הנוער וחלקן הגיעו ללא מעורבות שרותי הרווחה. על פי רשימות שקיבלנו מרשות חסות הנוער, שהו במקום 12 קטינות ואילו על פי דיווח של החווה, שהו במקום 9 בנות בלבד.

בשנת 2001 מר שדה שכר דירה בעין כרם ופתח בה הוסטל לבנות. הוא מינה לניהול המקום אם בית, אשר לא הייתה לה כל הכשרה בתחום הטיפול והחינוך, ושיכן בה 4 עד 6 בנות שגילן הממוצע היה 16 שנים. כל דיירות הבית היו בעלות רקע של מצוקה קשה והגיעו למקום לאחר שברחו מביתן, הסתובבו ברחובות או בין מוסדות שונים, חלקן עברו התעללות מינית ולפחות חלק מהן הגיעו למקום כשהן סובלות מהתמכרות לסמים.

למרות מצבן הקשה כל כך של הבנות במקום, אשר הביא בין היתר למצבים בהם הן סיכנו את עצמן ואת האחרים כגון מצב של "קריזיס" קשים בהיעדר סמים, הליווי המקצועי-טיפולי היה חסר ביותר. באוזני חברי הוועדה תואר מצב בו אחת הבנות תוך מצב של תסמונת גמילה, השתוללה, שברה וגרמה נזק לדירה, חתכה את עצמה ועוד, אולם חרף פניותיה החוזרות של מנהלת המקום אל מר שדה, לא הגיע לדירה רופא או פסיכולוג לסייע בטיפול בה והיא נאלצה להתמודד לבד, כשהיא חסרה את הכלים הדרושים לכך.

עוד הסתבר לוועדה, שבנות אלה נהגו לבוא לחווה לארוחות ימי שישי וכי בעת הביקורים האלה, הן נהגו לקיים יחסי מין עם הבנים בחווה. מתוך העדויות עולה, שככל הנראה היה מר שדה מודע לנוהג זה שכן לאחר לכתן, נהגו חניכי החווה, לא פעם, לחלוק חוויותיהם, בנוכחותו.

מטרת הקמת הדירה, לדברי מר שדה הייתה שיקומן של הבנות, אולם, הוועדה התרשמה, שדבר לא נעשה בתחום זה והבנות אף הועמדו במצבי סיכון וסכנה של ממש.

באופן כללי ניתן לומר כי למרות ששילובן של בנות במסגרת של בנים, אם בכלל, מחייבת היערכות מיוחדת והתייחסות חינוכית-טיפולית ייחודית, בחוות "שדה בר" לא נעשה כך, דבר שהיה בו כדי לסכן את הקטינות שהושמו תחת אחריותו של מר שדה. בנוסף לכך, הוועדה התרשמה כי חניכי החווה הושפעו מעמדותיו של מר שדה אשר לא בחל באמירות בעייתיות אודות הקטינות כגון "היא נימפומאנית", "היא הייתה עושה את זה גם עם ידית של דלת", ועוד. נראה שיחסי המין השגורים בין הקטינות לבין חלק מהחניכים הם תוצאה ישירה של עמדה זו והם נעשו אם לא בעידודו של מר שדה, למצער, בידיעתו המלאה.

יב. הבוגרים בחווה

כפי שצוין, חלק מתפיסת העולם הטיפולית של מר שדה מדברת על המשכיות שהייה של חניכי החווה בעת שירותם הצבאי וגם לאחר שחרורם מהצבא. כשלעצמה, מגמה זו היא מבורכת, כי יש בכך פיתרון למקום מחיה של אדם שסיים את שירותו הצבאי, והמקום היחידי אליו יכול לחזור אחרי השירות, הוא הבית ממנו יצא לשרת. אכן, עבור חניכי החווה,

בעיקר אלה שהם חסרי עורף משפחתי, היה בכך בהחלט ברכה ותרומה משמעותית לשיקומם והשתלבותם בחוה.

עם סיום שרותם הצבאי, על-פי עקרון זה, בוגרים אלה חוזרים לחוה ואמורים להוות "אחים בוגרים"- דמויות לחיקוי עבור החניכים.

אחדים מבוגרים אלה עובדים בחוה בשכר ואף הופכים להיות חלק מצוות הניהול שלה. הם ממשיכים להתגורר בקרוואנים או בבתים שבפאתי החוה. אחרים ממשיכים להתגורר בבתי החוה ועובדים בעבודות מחוצה לה.

הוועדה מצאה, כי למעשה אין כל מנגנון מסודר לקביעת קריטריונים להישארותם של הבוגרים בחוה. כמו כן, אין בדיקה וסינון של התאמתם לשמש חונכים או להוות דמויות ראויות לחיקוי. להבנת הוועדה, הבחירה, ההחלטה והקביעה לגבי הבוגרים ותפקידם במקום, נעשות על-ידי מר שדה ועל-ידו בלבד.

בפועל, מתגוררים בחוה גם בוגרים אשר אינם ראויים להוות דמויות לחיקוי וממילא אינם תורמים לחוה בכלל ולחניכים בפרט.

כן מצינת הוועדה כי אין למשרד הרווחה כל הנחיה, ידיעה או פיקוח על הבוגרים המתגוררים במקשה אחת עם הקטינים בחוה, לעתים אף בקרוואן משותף עימם.

יג. החוה כמקום חלופה למעצר ולביצוע עונש שירות לתועלת הציבור

בחוה שהו ושוהים אנשים בגירים, אשר רובם אינם בוגרי החוה, שנשלחו אליה כמקום חלופה למעצר או לריצוי עונש של שירות לתועלת הציבור (ש"צ). לוועדה דווח כי במהלך השנה האחרונה שהו בחוה, על פי החלטה שיפוטית, שבעה אנשים - שניים מתוכם בחלופת מעצר וחמישה בביצוע של"צ.

הוועדה בדקה ומצאה כי העבירות המיוחסות לאנשים אלה הן עבירות של אלימות ושיכרות. במקרה אחד מדובר באדם אשר שהה במקום בחלופת מעצר בגין כתב אישום שייחס לו עבירה של מעשה סדום ומעשה מגונה בקטין. לא זאת בלבד שעצם קבלת אדם הנאשם בעבירות מין חמורות למקום שהיה של קטינים אינה מתקבלת על הדעת, אלא שגם למרות הסיכון הטמון בכך, לא נעשו כל הסדרים מיוחדים על מנת למנוע אפשרות של פגיעה באחד הקטינים השוהים במקום. בפני הוועדה אף הושמעה עדות המעלה חשד לכך שפגיעה כזאת אכן אירעה.

הוועדה קובעת, כי הכנסתם של אנשים אלה לחוה, בה מתחנכים קטינים לרוב בעלי רקע אנטי-סוציאלי, מהווה סיכון לגבי החניכים השוהים בה. ראוי להוסיף, שלהנהלת רשות חסות הנוער לא הועבר כל מידע אודות שהייתם של אנשים אלה בחוה ולבטח לא מידע באשר לעבירות בגינן הם הגיעו אליה.

יד. התנהלות כספית

בפני הוועדה נשמעו עדויות המצביעות על ניהול כספי בלתי תקין של החווה, לרבות דיווחים פיקטיביים על מספר תלמידים בבית הספר לצורך קבלת מימון ממשרד החינוך, דיווח לא מדויק על מועדי עזיבה של חניכים במטרה לקבל המשך מימון ממשרד הרווחה אודותם לאחר עזיבתם, וחשדות לגיוס תרומות בדרכים בלתי חוקיות.

בנוסף לכך, עלו חשדות לאי סדרים בכל הקשור לרכישת הבתים ב"שדה בר". זה המקום לציין כי הוועדה החליטה שלא להמשיך בבירור חשדות אלו בשל היות הנושא ראוי לבדיקה על ידי גורמי אכיפת החוק, מה גם שלא נמצא קשר ישיר בין חשדות אלו לבין המנדט ותפקיד הוועדה כפי שהוגדר בכתב המינוי.

טו. מר יוסי שדה

מר שדה הוא היוזם, המקים ומנהלה הראשון של החווה. אין לו הכשרה פורמאלית בתחום החינוך, הטיפול והניהול ובהקימו את החווה היה גם חסר ניסיון בנושאים אלה.

לא נעלם מעיני הוועדה כי מר שדה השקיע מזמנו, ממרצו ואולי גם מכספו לטובת נערים שהיו במצוקה קשה ביותר, שימש להם דמות אב, ונתן להם בית ומשפחה. מר שדה עשה מעשים שבחלקם ראויים להערכה וספק אם מוסד כלשהו היה נכון ויכול לעשותם. היום, ניתן לקבוע בוודאות, שעבור חלק מהילדים, המפגש עימו היה בגדר "הצלת נפשות".

מר שדה תואר בדבריהם של רוב מוחלט של העדים כאדם שאינו נצמד לאמת בדבריו, נוטה למניפולציות, גם כאלה אשר פוגעות באופן ישיר בנפשותיהם של החניכים. לפי דבריהם, מר שדה מאמין כי המטרה מקדשת את האמצעים ואינו נרתע מלסלף עובדות על-מנת לקדם את רעיונותיו ואת טובתם של מי שהוא רוצה ביקרם.

עוד שוכנעה הוועדה כי התנהלותו "האנטי ממסדית" של מר שדה, הקרינה באופן ישיר על היעדר היכולת של המקום להתנהל על-פי נורמות המתבקשות ממוסד ציבורי בכלל וממוסד חינוכי-טיפולי בפרט. רצונו של מר שדה לקיים מסגרת שאינה כפופה לנורמות כל שהן, היא שקבעה שבחווה לא יהיה רישום, לא יהיה תיעוד או דיווח. הוא הנהיג את תרבות ה"אנחנו והם" על פיה כל מי שלא "אנחנו", הוא "עוין לנו ומסכן את קיומינו" לרבות הממסד, המשפחה הביולוגית, מוסדות המדינה כגון משטרה, רשויות הרווחה וש"כ, חניכים שעזבו את החווה ועוד.

לאורך כל השנים היה מר שדה האיש המרכזי בחווה שעל פיו יישק דבר. מי שרק הרחרחר אחר מעשיו, סולק מהחווה, לעיתים בבושת פנים.

מר שדה הצליח ליצור בקרב חניכיו תלות מוחלטת בו ובו בלבד כשבתמורה הוא הבטיח אהבה ותחושת שייכות, שרבים מהחניכים חסרו אותה. הוא השתמש בתלות זו גם כדי לקדם אותם אך גם כדי לשלוט בכל אשר מתרחש, לא רק בחווה, אלא אף בתוך נפשותיהם של החניכים, והכל, על-פי רצונו הבלעדי.

בפני הוועדה עמדו עדויות רבות המצביעות על יחס מפלה, גלוי לכל, בין החניכים בחווה, דבר אשר השאיר אצל חלקם משקעים רבים וטיפח תחרות שהפכה, לעתים הרסנית, בין חניכי החווה.

לאורך השנים הובאו לפתחו של מר שדה מפייהם של בוגרי החווה ואנשי הסגל, בעיות קריטיות ותופעות חריגות שהתרחשו בחווה ואשר דרשו את טיפולו. הוועדה מבינה כי למרות שמר שדה הבטיח לטפל בנושאים אלה, דבר שמנע מאחרים לפעול לטיפול בהם, לא מימש מר שדה את הבטחותיו, מה שגרם לכך כי תופעות שליליות רבות לא זכו לפתרון וחלקן אף החריפו.

הוועדה מבקשת להוסיף ולציין כי גם אם חלק מהתנהלותו של מר שדה, מקורה באידיאולוגיה החינוכית שלו, היא התרשמה כי מדובר באדם כוחני, אשר לא נרתע מלכפות את רצונו ואת דעתו על הזולת, תוך כדי הטלת מורא, במיוחד על חניכים אבל גם על בוגרים ואף על אנשי צוות.

מהעדויות שנשמעו בפני הוועדה הצטיירה תמונה כי מר שדה הינו אדם המתנהג, לעיתים קרובות, בוולגריות ובחוסר גבולות בכל הקשור לנושא המיניות בכלל ולנשים בפרט. את דעותיו אלה הוא הרבה להשמיע באוזני חניכי החווה. התייחסותו המזלזלת כלפי נשים ומקומן בחברה, עלתה שוב ושוב מדברי העדים, והוועדה מניחה שהיא אף באה לידי ביטוי בהתנהגויות ובתופעות חריגות אשר עלו בפני הוועדה ופורטו בדו"ח זה.

עדים אשר העריכו ואף הוקירו את חזונו ואת פועלו של מר שדה ואת כישורו להקמת החווה, ובעיקר את תרומתו להצלחתם של ילדים, הביעו בפני הוועדה את דעתם כי תכונותיו כיום, מעמידות אותו ככזה שאינו מתאים להמשיך ולנהל את המקום, וכי עליו לעזוב ולהתנתק ממעורבותו בניהול החווה.

טז. ניהול החווה

מר שדה היה מנהלה של החווה עד חודש מרץ 2007.

במקביל לכך כבר בשנת 1996 הקים מר שדה על פי דין עמותה בשם "בית עציון חוות שדה ברי" (ע"ר מס' 7-315-029-58).

במקביל לניהול החווה, עסק מר שדה, גם בפעילות רחבה של גיוס תרומות, יחצנות וקידום ענייני העמותה.

לאור העובדה כי ההנחה הינה שהחווה דורשת את נוכחותו ומירב מרצו של מי שעומד בראשה, הופעלו לחצים על מר שדה, הן על ידי הפיקוח והן על ידי מקורביו, למנות תחתיו מנהל לחווה שיעסוק בניהולה בלבד.

ואמנם בחודש מרץ 2007 מונה כמנהל מי שהיה אז מנהל בית הספר, מר אורן בית הלחמי, וזאת בנוסף לתפקידו כמנהל בית הספר. במקביל לכך נתמנה מר שדה למנכ"ל העמותה והמשיך להתגורר עם משפחתו בשטח החווה.

מתוך עדויות שנשמעו בפני הוועדה, עולה כי למעשה לא חל כל שינוי מהותי במעמדו של מר שדה והוא המשיך לאורך כל הדרך, עד עצם היום הזה, להיות המנהל בפועל של המקום.

הוועדה מצאה שגם היום מר שדה מעורב אישית הן בהתנהלות הכוללת של החווה והן בתוכנית הפרטנית של כל אחד ואחד מהשוהים בה ולמעשה ממשיך מר שדה לשלוט ביד רמה על כל המתרחש במקום.

הוועדה התרשמה כי עצם הנוכחות הפיזית של מר שדה בחווה והמשך מגוריו במקום, מביאים לכך שהוא ממשיך להיות הדמות המשמעותית העליונה שאינה מאפשרת צמיחה של מנהיגות והנהלה חלופיים.

התרשמות זאת קיבלה חיזוק גם מעצם פנייתו של מר אורן בית הלחמי אשר ביקש, זה מכבר, לסיים את תפקידו בשל תחושתו שלא ניתנת לו העצמאות הנדרשת על מנת לנהל את המקום.

יש לציין כי גם כיום מופעלים על מר שדה לחצים רבים על ידי הפיקוח, חלק מהבוגרים, הסגל וגורמים מקצועיים אחרים המלווים את החווה, לעזוב את תפקידו ולנטוש את מגוריו בה.

חלק מהעדים אף טענו כי הם המשיכו לשהות בחווה ולמלא תפקיד מפתח בה, מתוך אמונה שיצליחו לשכנע את מר שדה לעזוב את המקום לטובת החווה.

בפני הוועדה הצהיר מר שדה, כי הוא מתכוון, בינואר 2011, להפסיק תפקידו כמנכ"ל העמותה, אך בכוונתו להמשיך ולהתגורר בתוך שטח החווה.

זה המקום לציין כי במהלך עבודת הוועדה התברר כי נעשה ניסיון כן ואמיתי, מצד גורמים המקורבים לחווה, למנות כמנהל אדם חיצוני, אשר נתפס כמי שיש ביכולתו ובכישוריו למלא תפקיד של מנהל החווה. ניסיון זה כשל, להערכת רוב המעורבים בעניין, בשל חוסר נכונותו של מר שדה לאפשר צמיחה של מנהל אחר תחתיו.

יז. ההתקשרות של משרד הרווחה עם החווה והפיקוח עליה

תחילת פעילותו של יוסי שדה עם נערים החלה הרבה לפני הקמת החווה ב"שדה בר".

לימים, בשנת 1998, פנה מר שדה לרשות חסות הנוער וביקש להכיר בחווה כמעון אליו יופנו קטינים על ידי שירותי הרווחה בצווים של בימ"ש לנוער או ללא צו. כתוצאה מפניה זאת, הועלו חשדות בפני הממונה על המעונות בדבר חשד לביצוע עבירות של התעללות בבעלי חיים ועבירות מין בקטינים על ידי מר יוסי שדה.

חשדות אלה הופנו לטיפול של משטרת ישראל, אשר פתחה בחקירה, וההכרה עוכבה על ידי שירותי הרווחה עד לסיום החקירה.

תיק החקירה נסגר על ידי פרקליט מחוז ירושלים בעילה של "חוסר אשמה", ומשכך, הוחלט להיעתר לבקשתו של מר שדה ולהכיר ב"שדה בר" כמעון של רשות חסות הנוער.

חברי הוועדה סבורים כי לא היה די בהחלטת פרקליט המחוז לגנוז את תיק החקירה נגד מר שדה מחוסר אשמה כדי להכיר בחווה, שכן גניזה זאת התייחסה להיעדר ביצוע עבירות פליליות ולא היה בה כדי לקבוע מאום לנושא התאמתו של מר שדה לניהול חוות נערים או להצביע על העדר פעילות חריגה אחרת שאינה בגדר עבירה פלילית.

הכרה זאת נוצרה, בין היתר, על רקע העובדה כי רשות חסות הנוער חיפשה אלטרנטיבות אחרות ויצירתיות שיוכלו לתת מענה לצרכים הייחודיים של ילדים מסוימים בקצה הרצף הטיפולי שלא יכלו להיקלט במוסדות הממסדיים הקיימים.

על רקע זה, הייתה התייחסות חיובית לפנייתו של מר שדה אשר הציע להכיר במסגרת שכבר הייתה קיימת, גם כאשר מנהל המקום יתכן ולא היה עומד בקריטריונים הפורמאליים הנדרשים לתפקיד זה.

במקרה של "שדה בר", מר שדה לא זאת בלבד שהיה חסר כל השכלה פורמאלית בנושא חינוך או טיפול, אלא שבדיקה מעמיקה יותר של עברו ושל התנהלותו היה בה כדי לעורר סימני שאלה גדולים ואולי לפסול אותו כלל, מלשמש בתפקיד חינוכי טיפולי לאוכלוסייה מיוחדת זאת.

גם אם חברי הוועדה מקבלים את הטענות אשר קידמו את ההכרה ב"שדה בר" כמעון של החסות, אנו סבורים כי עצם ההתקשרות, בהעדר קבלת מלוא המידע, מהווה כשל.

משהוחלט על התקשרות כזאת, ראוי היה, למצער, להקפיד הקפדת יתר על הנעשה בחווה באמצעות פיקוח ובקרה אינטנסיביים.

בפועל, לאורך השנים לא הייתה בקרה מספקת על הנעשה בחווה, זאת אפילו במצבים בהם צפו ועלו חשדות לאירועים חריגים במקום.

על אף הצורך בפיקוח אינטנסיבי אחר הנעשה במקום, הסתבר לוועדה כי במשך שנתיים, לא היה בחסות הנוער ממונה על המעונות דבר שיתכן והשפיע על יכולת התפקוד של החסות בכלל והפיקוח בפרט.

בנוסף לכך ואולי אף חמור מזה, בין השנים 2006-2008, לא מונה מפקח טיפול למחוז ירושלים והדרום, דבר שמשמעותו הינה שלא היה פיקוח טיפולי על כ- 25 מוסדות החסות וביניהן "שדה בר".

אם לא די בכך, תמוה בעיני הוועדה כי גם כיום, לאחר חלל של שנתיים, ומשמונה מפקח טיפולי, באוגוסט 2008, ועל אף כל האירועים שהתרחשו מסביב לחווה במהלך שנות קיומה, ביקר מפקח הטיפול במקום פעם אחת בסמוך לכניסתו לתפקיד ופעם שנייה רק לאחר הקמת ועדה זאת.

מפקח טיפול, תפקידו לפקח על דרכי הטיפול בנוער במעונות במישור הפרטני, לעקוב אחר הועדות הטיפוליות, להוות איש קשר ולתת יעוץ לעובדת הסוציאלית בתהליכי הטיפול במקום ועוד. כאמור, בחלק מזמן קיום החווה תפקיד זה לא אויש כלל.

יחד עם זאת, הוועדה מצאה כי גם בתקופה שהתפקיד אויש, פיקוח במישור הפרטני לא נעשה כפי שניתן היה לצפות.

כך למשל, תיקי חניכים היו ועודם לא מסודרים ואין בהם, לא המסמכים הדרושים ולא תיעוד של התערבות טיפולית וממילא לא נעשה כל מעקב אחר טיפול זה.

לאורך השנים לא התקיימו ועדות הערכה כסדרן וזאת על אף העובדה שבפני הוועדה הוצגו מסמכים המעידים על כך שהיו דרישות חוזרות ונשנות של גורמי הפיקוח לקיימן.

הוועדה מתרשמת כי ההצהרות של הנהלת החווה בדבר קיום תהליכים טיפוליים ביסטינג' לא קונבנציונאלי כחלק מאידיאולוגיה טיפולית, יצרו מצג שווא שמנע מהפיקוח לקבל תמונה מלאה ואמיתית לגבי הטיפול לו זוכים החניכים במקום.

עוד, כפי שצוין, משרד הרווחה לא דאג להבטיח הדרכה ראויה ורציפה לעובדת הסוציאלית במקום, שהיתה חסרה כל ניסיון מקצועי קודם.

לעומת המצב בעניין הפיקוח על הטיפול, בכל שנות קיומה של החווה היה מפקח כוללני על המקום אשר תפקידו, בין היתר, היה לפקח על הניהול התקין, ביצוע נהלים ויישום הוראות המשרד.

מתוך עדויות שנשמעו בפני הוועדה, וביניהן אף עדות של אנשי הרווחה, מצטיירת תמונה לפיה גם הפיקוח הכוללני היה לוקה בחסר בהיבטים רבים.

מבחינת הפיקוח הכוללני, תדירות הביקורים במקום הייתה מועטה ביותר. לדברי המפקח, הסיבות לכך הינן, בין היתר, העובדה כי הוא ממונה על פיקוח של 25 מסגרות, בעיית המיקום והגבלות ביטחוניות וגם בשל האידיאולוגיה של המקום אשר גרסה כי ביקורם של אנשים זרים בכלל ואנשי ממסד בפרט, פוגעת בחוויית המשפחתיות רבת המשמעויות עבור החניכים.

כתוצאה מכך, לאורך שנים רבות, הוצגו המפקחים בפני חניכי החווה ותושביה כ"ידידי החווה" ולא כמפקחים. על אף שהוועדה מבינה את הרציונאל הטיפולי אותו ניסו מנהלי החווה ליישם, אנו סבורים כי עצם הצגה זאת, הייתה בה כדי לפגוע ביעילות הפיקוח על המקום. מתח, ישנה פגיעה ביכולת המפקחים לבצע את עבודתם באופן נכון, לדוגמא לבקש ולקבל נתונים, לשוחח עם קטינים ועוד. מאידך, הצגתם כ"ידידים", מנעה מהקטינים

השוהים בחווה את ההבנה שבמידה וישנן בעיות או טענות, המפקח הינו הכתובת הראויה להעלות טענות אלה בפניו.

הוועדה מצינת כי התנהלות זאת שבה ביקורי המפקח לא נתפסו ככאלה, באה לידי ביטוי בעדויות שנשמעו בפניה. החניכים של החווה בהווה ובעבר, טענו כי לא זכור להם שניהלו שיחה או מפגש אישי עם מפקחים, וזאת בשונה ממה שנאמר לוועדה על ידי המפקחים.

מבלי לקבוע האם אכן שוחחו המפקחים עם הקטינים, אם לאו, ניתן להניח שגם אם עשו זאת, לא היתה לכך המשמעות הנדרשת, שכן הקטינים לא הבינו עם מי הם משוחחים.

גם מפי אנשי סגל בהווה ובעבר, ניתן ללמוד כי לביקורי המפקחים היה אופי חברי שלא הגיע לכדי מיצוי הליך הפיקוח. באחת העדויות האלה נטען: "המפקח היה מגיע למקום, ויוסי היה משמיע כל פעם את מה שהוא רצה ובוזה הסתיים הפיקוח".

הוועדה מצאה כי התנהלות זאת, היוותה אחת הסיבות לכך, שלא היה בידי הפיקוח-מידע מהימן ונתונים אובייקטיביים אודות המתרחש במקום. גורמי הפיקוח אשר השמיעו בפני הוועדה כי לחווה הישגים מרשימים בנושאים כגון למודי החניכים, גיוס לצה"ל ועוד, לא יכלו להצביע על מקור אחר לאינפורמציה זו, מלבד דבריו של מר שדה ומקורביו. כמו כן, גורמי הפיקוח לא יכלו להצביע על נתונים מדויקים ועל היקף ההישגים עליהם דיברו.

הוועדה רואה בחומרה את העובדה שלאורך שנים פיקוח רשות חסות הנוער, למרות חשדותיו שהנתונים המצויים בידו אינם אמינים, לא מצא לנכון לקבל נתונים מדויקים ובלתי תלויים במגוון נושאים אשר יש בהם כדי לתת תמונה נכונה לגבי הישגי החווה והמתרחש בה.

זה המקום לציין, כי כבר בספטמבר 2008 הוגש דו"ח מחקר על ידי פרופסור בנבנישתי מהאוניברסיטה העברית בירושלים, שבו טוען:

"...התמונה שהם מציגים אינה סבירה... יש לנו ספקות רציניים באשר לאמינות הדיווחים שקבלנו מהצעירים ומהמלווים... וכנראה שקבלנו תשובות עקב הרצון להציג בפנינו תמונה חד משמעית של הצלחה בכל נושא ונושא" (עמ' 249 לדו"ח).

גם ברמת הפיקוח מצאה הוועדה בעיה בכל הקשור לתיעוד. לדוגמא, למרות שנמסר כי התקיימו דיונים חוזרים ונשנים בהנהלת חסות הנוער בעניין החווה, לא הוצגו לוועדה, על אף בקשותיה, פרוטוקולים או מסמכים המעידים על קיום דיונים אלו, דבר המצביע ככל הנראה, על כך ששיבות אלה, אם נתקיימו, לא תועדו כמתחייב.

דוגמא נוספת לכך, הינה העובדה כי למרות שגורמי חסות הנוער הצהירו בפני הוועדה כי לאורך השנים הם קיימו שיחות עם חניכים השוהים בחווה, הן פורמאליות והן לא פורמאליות, לא נמצא כל תיעוד לשיחות מעין אלו.

באחד המקרים, בשנת 2008, דווח על ידי גורם מקצועי חיצוני שהיה בקשר עם אחד הנערים בחווה, כי משיחה עימו עלו חשדות לכך שחניכי החווה נשלחים על ידי מר שדה לביקור אצל זונות וצופים יחד עימו בסרטים פורנוגרפיים.

מידע זה חייב בירור מעמיק. הוועדה מצאה כי התיעוד הקיים בעניין מתייחס אך ורק לבירור שנעשה עם הנהלת החווה שהם למעשה הגורמים שכלפיהם הופנה החשד. אין כל תיעוד, למרות מה שנטען בעל פה, לשיחות שהתקיימו עם החניכים עצמם וזאת למרות שקיום שיחות עם החניכים היה מחויב המציאות, בעיקר נוכח העובדה שדיווח זה הצטבר לדיווחים וחשדות נוספים שעלו מספר פעמים בעבר.

הוועדה מצאה כי בכל הקשור לשהיית בנות בחוות "שדה בר", העדויות של אנשי חסות הנוער בפני הוועדה המתייחסות לנושא זה כאל ניסיון נקודתי של מספר בנות לתקופה של מספר חודשים בלבד, אינו עולות בקנה אחד עם המציאות ואפילו לא עם הנתונים שנמסרו על ידי חסות הנוער עצמה.

מעבודת הוועדה, כפי שצוין, עולה כי בנות שהו בחווה כמעט מהקמתה ועד עצם היום הזה.

יתרה מכך, למרות האמירה של גורמי הפיקוח בדבר "ניסיון קצר" שהופסק, הוועדה מצאה שחלק מהבנות שהו בחווה לתקופות ממושכות בהפניית חסות הנוער ותחת אחריותה. כמו כן הוועדה מציינת כי אין התאמה בין מספר הבנות שעליהן דיווחו המפקחים בפניה לבין הרשימות אשר התקבלו מחסות הנוער עצמה.

הוועדה מתייחסת בחומרה יתרה לעובדה כי מפקחי חסות הנוער הצהירו בפניה שלא הייתה להם כל אחריות או מעורבות במתרחש בדירת הלוויין שנפתחה בעין כרם בשנת 2001, בעוד בדיקת הנתונים מוכיחה כי הבנות אשר שהו במקום, נשלחו חלקן, על ידי הרשות עצמה.

מכך ניתן להבין, כי לא היה כל פיקוח אחר מה שנעשה עימן עד כדי שספק אם המפקחים היו מודעים למקום מגוריהן, דבר שחמור ביותר, בעיקר נוכח מצבן הקשה של הקטינות כפי שפורט.

היעדר מעורבות הפיקוח בכל המתרחש עם הבנות בחווה, לצד המצב המסכן את הבנות במקום, הביא לכך שגורמים מקצועיים בחווה אשר לא הסכימו להשלים עם המתרחש בעניין וחשו שהפיקוח אינו מבין את החומרה ולא עושה די בעניין, פנו באופן בלתי פורמאלי ובלתי שיגרת, למפקחי החסות על מנת להתריע ולבקש התערבותם הדחופה.

למרות שלדברי אנשי הפיקוח והחווה כאחד, התקבלה החלטה על הפסקת ההפניה ושהייה של בנות בחווה, למעשה הדבר לא בוצע בפועל עד היום.

ניתן לקבוע כי למרות שהפניית בנות לחווה בה שוהים נערים הינה בעייתית כשלעצמה וחייבה התארגנות, תכנון ופיקוח אדוקים, בפועל לא הייתה התייחסות מיוחדת של הפיקוח לנושא, דבר אשר ללא ספק היה בו כדי לאפשר פריצת כל גבולות המוסר.

באופן כללי, הוועדה מצאה כי כל נושא הפיקוח על "שדה ברי" לאורך השנים, היה לקוי:

לא נעלמה מעיני הוועדה העובדה שגם בתקופות בהן היו מפקחים על החווה, אין בחסות הנוער קריטריונים ברורים המנחים את תכני הפיקוח, תדירותם ודרכי הבקרה ואין הנחיות ברורות באשר לדרכי ההתמודדות עם הליקויים המתגלים.

מפיהם של מפקחי חסות הנוער בהווה ובעבר, שמעה הוועדה על הדילמה שליוותה את הפיקוח על החווה לאורך השנים. מחד, היה רצון לנהל את הפיקוח על "שדה ברי" על פי הכלים ה"רגילים" ולהבטיח כי המקום יתנהל על פי הסטנדרטים המקובלים במוסדות חסות הנוער האחרים, לרבות תהליכים פורמאליים הקבועים בחוק כגון קיום וועדות ועוד. מאידך גיסא, החשש היה כי אם "יכופפו" את המסגרת כך שתתנהל על פי הנורמות והסטנדרטים המאפיינים את המסגרות האחרות, היא תאבד את "יחודיותה" ובכך תאבד ממילא, גם את זכות הקיום שלה.

הוועדה מתרשמת שגם ההתייחסות השלילית של הנהלת החווה כלפי הממסד בכלל וגורמי הפיקוח בפרט, תרמה את חלקה לחוסר היעילות של הפיקוח.

עוד אנו מבינים, כי האווירה אשר אפפה את החווה והנעשה בה, כדוגמת ביקורים תכופים של אישי ציבור בכירים (שרים, שופטים, אנשי ביטחון בכירים ועוד), תרמה לקושי של הממסד לאמוד נכון את המתרחש בחווה על מלוא חומרתו, וגרמה לפיקוח להתעלם מנורות האזהרה אשר עמדו לנגד עיניו לאורך השנים, כפי שאנשי החסות עצמה הצהירו בפנינו.

כל אלה יחדיו, הביאו לכך, שלאורך השנים לא הצליח הפיקוח של שרותי הרווחה על "שדה-ברי", לדעת נכונה מה מתרחש בתוך המסגרת בוודאי לא למנוע או להביא להפסקת האירועים החריגים שהתרחשו בה ושהיה בהם כדי לפגוע בחניכים אשר הופנו למקום על ידה.

די אם נצטט את אחד מבכירי רשות חסות הנוער אשר אמר/ה :

"...אני לא הייתי שקט/ה אף פעם לגבי "שדה ברי". קשה לפרט מדוע. התחושה היא שאת/ה לא בטוח/ה לגבי מה שקורה שם באמת. את/ה לא יודע/ת אם מסתירים ממך".

7. סיכום והמלצות

הוועדה הוקמה מכוח מינוי של מנכ"ל משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מר נחום איצקוביץ.

על פי כתב המינוי, על הוועדה היה לבדוק "אם בחוות שדה בר התבצעו או מתבצעים פעולות, מצבים ואירועים חריגים שעלולים לפגוע או לסכן את הקטינים השוהים במקום."

הוועדה שוכנעה כי חוות "שדה-בר", במתכונתה הנוכחית, לרבות הנהלתה ועובדיה, אינה מתאימה לשמש כמעון לקטינים המופנים אליה מטעם המדינה.

נמצאו ליקויים רבים, כפי שפורטו במסגרת דו"ח זה, המתייחסים הן לחווה והן לפיקוח עליה, אשר יש בהם כדי לסכן או לפגוע בקטינים השוהים בה.

יחד עם זאת, אין באמירה זאת כדי לשלול את זכות הקיום של מסגרת מסוג זה ואת הקונספט הטיפולי העומד בבסיסה.

יתרה מכך, הוועדה מודעת לכך שברבות השנים היוותה החווה בית ומסגרת עבור נערים שלא נמצא להם פיתרון במוסדות הממסדיים וכי לחלק מנערים אלה, החווה הצליחה להיטיב את מצבם באופן משמעותי, ואף להביאם להישגים מרשימים.

אין לוועדה ספק כי המשך קיום החווה מחייב שינויים נרחבים בכל אותם תחומים אליהם התייחס דו"ח זה.

עם זאת, הוועדה סבורה כי כל שינוי בהתנהלות החווה בעתיד מותנה, באופן מוחלט, בעזיבתו של מנהל שדה את תפקידו והעתקת מקום מגוריו מחוץ לחוות, ובבניית צוות חינוכי טיפולי אחר על פי אמות מידה ההולמות את אוכלוסייתה המיוחדת של החווה.

כמו כן ממליצה הוועדה לפעול להפרדה מושכלת בין הימצאותם של בוגרים ואחרים במקום לבין הקטינים, חניכי החווה.

הוועדה מאמינה כי על מנת להבטיח כי החווה תתנהל בצורה אשר תאפשר טיפול נאות ושיקומם של החניכים בה, חייב משרד הרווחה לוודא כי הפיקוח על הנעשה בה יתנהל ע"פ סטנדרטים מקצועיים שונים לגמרי ממה שנעשה עד כה, והמותאמים לאופייה וייחודיותה של החווה על כל המשתמע מכך.

הוועדה מצאה כי חוות "שדה בר", מעבר להיותה מסגרת המוכרת על ידי חסות הנוער, היוותה ומהווה בית, משפחה וקבוצת התייחסות לקטינים ובוגרים השוהים בה כאחד.

לאור זאת, ישנה חשיבות עליונה שכל החלטה שתקבל תוך מודעות לצרכים הייחודיים של האוכלוסייה בחווה וכל שינויי ייעשה באופן שיבטיח מתן מענה הולם לצרכים אלה.